

MURÁDIN JENŐ

SÉTÁK A PEIELLE-HÁZ KÖRÜL

■ Az arányos, hosszan elterpeszkedő ház úgy üli meg az utcát, az Óvár Kandia negyedének peremén, már a városfalon kívül, mintha csak azt példázná, hogy Kolozsvár már az ő korában, a 19. század derekán ilyen tekintélyes építményekkel is túlnőtte a belváros utcáit keretező falakat. A klasszicizmus és a historizmus között átvezető romantika kevés nyomot hagyott a város polgári építészetében. Kivételesen ritka és stílusában tiszta emléke e korszaknak a Peielle-ház az egykori Sétatér utcában. Ablakainak neogótikus bélletívei, melyek kívülről csak az üvegen át figyelhetők meg, a belső tér fakazettás mennyezete és profílozott-díszített falburkolata egyértelműen mutatnak tervezőjének stílusigazodására. Csak föltételezhető, hogy építtetője a korban legtöbbet foglalkoztatott Kagerbauer Antal munkatársai köréhez fordult a tervezésekor. Kolozsvár házbirtokosainak első nyomtatott névsora, Bodányi Sándor 1869-ben kiadott munkája a Peielle családot tünteti föl a Sétatér utcai ház tulajdonosának.

Ez a ház építészeti érdekességén túl kultúrtörténeti vonatkozásában is igencsak figyelemre méltó. Egy család két nemzedékének otthona. Kolozsvár olyan polgárainak hajléka, akik a maguk körén belül sokat tettek a város anyagi és kulturális értékeinek gyarapításáért. Sétánk a ház körül itt válik szellemi kalandozássá. A föltárás aprómunkáját igényelte, hogy mozaikkockákként ismét össze lehessen rakni ezt a mára szinte elfeledett családtörténetet.

Apák és fiúk

■ A Peielle család felmenői francia földről jöttek Erdélybe. Nem a hozzánk is beszűremlő hugenottákkal telepedtek meg itt, hiszen a család katolikus volt, hanem más úton, és bizonyosan sokkal későbbben érkeztek. Peielle István a reformkor idején mindenképpen teljesen magyar kultúrájú és magyar érzelmű ember volt. Testvére, Sándor őrnagy rangig vitte a 48-as honvédseregben. Peielle István a lendületes korai vállalkozásaival a város nagykereskedői rangjára emelkedett; üzlete Kolozsvár főterén állott. Őt és feleségét, Rauch Katalint úgy ismerték mint minden nemes cél fölkarolót, kultúrregyesületek, egyházak, iskolák támogatóit. Házuk nyitva állt a rászorulóknak; sokáig főlelegették, hogy karácsony táján szekerekkel ingyen tűzifát szállítottak szegény családoknak. Peielle István 1885-ben egyike volt az EMKE, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület alapítóinak. Mint a Pákéi Sándor József által szerkesztett reprezentatív EMKE-albumban olvasható, először 2000 koronát adományozott, majd halála után, emlékére a család 5324 korona alapítványt hagyott az egyesületre. Szívvel-lélekkel pártolta az EMKE kultúrmisszióját, melynek célja a magyarság szellemi fölemelése és erdélyi szórványosodásának megállítása. Olyan nagy összegek voltak ezek, hogy az EMKE vezetőségi tagjai tisztelgő küldöttséggel köszönték meg az adományt a családi háznál.

Kolozsvár polgárosodásának sokszínűségét mutatja, hogy olyan lakói is lelkesen részt vállaltak benne, akik eredetük szerint messziről érkeztek ide, de egyre szilárdabban lett magyar érzelmükkel illeszkedtek a közösségbe. A postakocsi-szolgálatot és szállodát alapító Biasini család, az aggmenházat létesítő, Bécs-Pest és az Al-Duna között kereskedő magyarörmény Szábelek, a város csinosodását fölpártoló német eredetű Schütz János vagy éppen a francia gyökerekre utaló Peielle család nyújtották el nem fedelhető példáját e törekvéseknek.

A Peielle-házban két fiú nevelkedett. István, az idősebbik a családi hagyományok útján a kolozsvári Kereskedelmi Akadémián szerzett képesítést, mely intézménynek apja igencsak jelentős támogatója volt. Róbert, az ifjabbik testvér a merkantil szellemben nem, csupán a nagyvonalú adakozó készségben követte a családi modellt. Kétezer koronás támogatással lépett be ő is az EMKE alapítói közé.

A Peielle család sorsa azután vett más fordulatot, amikor ifj. Peielle István 1886. április 16-án, hosszas betegség után, a gyászjelentés szerint „élete 20. tavaszán” elhunyt. Ez a csapás teljesen megtörte a tüdőbajjal küszködő apa életkedvét. Nem sokkal később, 1888. október 19-én ő is követte idősebbik fiát; a Sétatér utcai házban fölrahatózva a város lakóinak részvéte mellett kísérték utolsó útjára a Házsongárdi temetőbe.

Gondtalanul a művészetek útján

■ Az 1867. augusztus 5-én született Peielle Róbert csak alig valamivel volt fiatalabb korán elhunyt bátyjánál. Vonzódása a művészetekhez saját személyiségére szabottan formálta át a Peielle-ház életét és hangulatát. Az a gazdagság, melyet a család fő fölhalmozott, bőségesen elegendő volt egyéni elképzeléseinek megvalósítására, de azokra a kezdeményezésekre is, melyek egy rövid, de fontos időszakban a szellemi műveltség kisugárzójává tették a Sétatér utcai otthont.

Peielle Róbertet mint festőt alig-alig őrizte meg az emlékezet. Mint a művészetek pártfogója és közösségi föllépésük támogatója azonban a korszak eseménytörténetében feledhetlenné tették alakját.

Álljon itt fölvezetőben a pályakép vázlatos leírása.

Hol kezdte tanulmányait, nem derül ki. Csak müncheni akadémiai éveiről vannak adatok. Előtanulmányai bizonyosan lehettek, mert egy képét (*Malom Veszprém mellett*) beválogatták a budapesti Képzőművészeti Társulat 1890 tavaszán szervezett kolozsvári kiállítására. Münchenben a nevezetes bajor Királyi Akadémiára 1893-ban iratkozott be, nagyjából az időben, amikor a kolozsváriak közül Veress Zoltán, Marseluk Endre, Ács Ferenc, Papp Gábor látogatta a főiskolát. Akkor már nős volt, 1891-ben vette feleségül Sertis Valériát, akivel együtt rendezkedtek be a Sétatér utcai házban.

München számára az akadémista festészetet jelentette. Hollósyék készülő nagybányai táborveréséről tudott ugyan, de a plein air iránti rajongásuk nem érintette meg, nem csatlakozott hozzájuk. Tanára és legfőbb irányítója a vajdasági származású Knirr Henrik volt, aki a részletező realiztikus festésmód elsajátítását tartotta különösen fontosnak. Karl von Piloty, a müncheni történeti festészet legendás alakja akkor már nem élt, de akadémikus-színpadias nagy képeinek még mindig akadtak csodálói a konzer-



A Peielle-ház egy mai felvétele. Beyer M. Katalin fényképfelvétele, 2015



A ház utcai frontjának egyik ablaka díszes szemöldökével.
Beyer M. Katalin fényképfelvétele, 2015

vatív szemléletű festők körében. Peielle Róbert is, technikai tudásának gyarapítására, szorgalmasan másolta múzeumi gyűjteménybe került képeit. Ami már önállóságára mutatott, a szimbolista irányzatok hatását tükrözte. Annak a század végén nyert irányzatnak átértését, amely a képi látvány mögött megéreztetett igazabb valóságnak adott teret. Ilyen munkája volt, rövid karrierjének voltaképp fő műve, az *Epur si muove* című nagy vászna, amely a halál fölfoghatatlan lényegét idézte meg. A festményt Münchenben, majd itthon is bemutatta.

Mint sok Münchenben dolgozó festő, ő is kijárt a közeli Dachauba, a megragadó természeti látványt kínáló művésztelepre. Arra a helyre, melyet akkor még természet-szerűen nem tett horrorisztikussá a huszadik század gyilkos emberirtása. Ottlétére *Dachau-i asszony* című képe a tárgyi bizonyíték.

München után kezdődött világjárása, a fontosabb művészeti központokat, európai nagyvárosokat meglátogató utazása. Mintha csak begyűjteni kívánta volna azokat az élményeket, melyek végleges hazatérte után (1908) magányosságát képzeletben megzsinálták.

Egy szelet élet: az a mozgalmas néhány év

■ Feltehetően a dachau-i élmények ösztönözték a festőt arra, hogy művésztelep alapítását kezdeményezze, most már hazai földön. A Kolozsvárhoz közeli Gyalut tartotta erre alkalmasnak. Egykori müncheni tanárát, Knirr Henriket győzte meg arról, hogy tanítványaival a gyalui kastélyban, illetve a falu házaiban verjenek tanyát. Az angolparkkal körülvett kastély s az onnan nyíló perspektívák, a Gyalui-havasokat befogó részletek kínáltak erre tájképi motívumokat. A kastély akkoriban a dúsgazdag Rosenberger Bernát tulajdona volt, aki a Bánffy család örököseitől vette meg az impozáns történelmi hangulatú épületet és a hozzá tartozó birtokot. Rosenberger egy nagyobb termet és néhány lakoszobát bocsátott a táborozók rendelkezésére. Knirr, akárcsak a Nagybányát választó Hollósy Simon, müncheni soknemzetiségű növendékeit hozta magával. A festőtársaság az 1898-as év nyarat és őszt töltötte Gyaluban. (*A gyalui festőkölónia*. Ellen-zék 1898. szept. 5. 200. sz. 3.)

Peielle Róbert művészeti mozgósító kezdeményezéseinek látványos sikerét hozta meg az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság életre keltése és működése. Ez a szervezet Erdély legelső képzőművészeti egyesülete volt. Pár éves fennállása a századforduló éveiben párhuzamba hozható az erdélyi három nemzet hasonló törekvéseivel, a Nagyszébenben 1904-ben alakult száz művészeti társulással, a Sebastian Hann-Verein létrejöttével és az Astra román kulturális egyesület céljaival.

A Fadrusz Mátyás-szobrának fölavatását váró Kolozsvár kedvező társadalmi hangulatot teremtett az alapításhoz. Ugyanakkor a város gyarapodó művészközössége ténylegesen igényelte az érdekvédő egyesületi formát, amelybe közös kiállítások lehetősége és egy műcsarnok létesítése is beletartozott.

Peielle 1899. október 28-án hívta egybe a mintegy húsz főt számláló kolozsvári művész-társaságot, valószínűleg az elszigeteltségük hátrányait s kifejtve előtűnt az egyesületi élet hasznát. (Magyar Polgár 1899. nov. 2. 250. sz. 4.) Egy későbbi írásában jószerint már kiáltványszerűen fogalmazott céljaikról: „Kolozsvárnak van egyeteme, könyvtára, klinikája, színháza, iskolái és még számos oly kultúrintézménye, melyek egy színvonalon állanak a külföld hasonló intézményeivel, csupán műcsarnoka nincs.” (Magyar Polgár 1900. nov. 9. 257. sz. 3–4.) A létrejött egyesület pedig éppen közös kiállítások akart léte és életképessége mellett bizonyítani.

Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság (ESZT) elnöki tisztségébe a kor szokása szerint egy befolyásos arisztokratát, ez esetben br. Wesselényi Miklóst, a jobbágyfelszabadító Wesselényi fiát választották meg. Ez azonban csak névleges tisztség volt. A gyakorlati ügyeket mint ügyvezető igazgató Peielle Róbert és a mozgalomba bekapcsolódó értelmiségiek, dr. Márki Sándor történész, Ferenczy József irodalomtörténész, Pákei Lajos építész, dr. Széchy Ákos polgári iskolai igazgató intézték. Tanácskozásaikon, munkaüléseiken inkább rájuk lehetett támaszkodni, mint a szervezésben járatanabb művésztagokra. Utóbbiak közül a festő Kóváry Endre volt aktívabb. A szervezés munkája a Peielle-házhoz is elvezet. Egyik ülésüket az 1900-as év tavaszán (május 24-én) ebben a házban tartották. És ugyancsak a Peielle-ház bizonyult a legalkalmasabbnak arra, hogy az ESZT pénzügyi alapjait gyarapító művészbálokat (a New York Szállóban, illetve a Redutban) minden részletében előkészítsék. Ezek az ünnepi események pedig a belépőkkel és megajánlásokkal, sorsjátékokkal komoly anyagi forrást jelentettek. A művészek hozzájárulása itt bizonyult a leghatásosabbnak. A termék díszítését, virágdekorációkat, rajzolt meghívókat Biasini Mari, Papp Gábor, Veress Zoltán, Stein János, Ács Ferenc vállalta magára. Az 1901 februárjában a Redutban szervezett művészbálon, az egykori erdélyi országgyűlések termében, Peielle ötlete bizonyult különösen közönségvonzónak. A terem egyik oldalfalát hatalmas vászonnal, egy Piloty-festmény másolatával borították be. A képet Peielle még Münchenben a Neue Pinakothekben készítette és hozta haza Kolozsvárra. A színes sajtótudósítások szerint a „8 méter hosszú vászon” római kori történetet elevenített meg, Thusnelda királynét ábrázolta Germanicus hadvezér diadalmenetében. (El-len-zék 1901. febr. 23. 45. sz. 3.)

Bemutató kiállításuk megnyitására a Mátyás-szobor fölavatásának napján, 1902. október 12-én került sor. Ez volt az az ünnepi esemény, amelytől a társaság a nyilvánosság előtt elismertségét és hitelességét várta.

Mindehhez azonban meg kellett oldani a kiállítási csarnok kezdetektől nyomasztó kérdését. A Pákei Lajos által tervezett, még a millennium idején elkészült sétatéri kocsolyapavilonra esett a választás. Csakhogy ezt előbb alkalmassá kellett tenni a művek befogadására. Miután az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat is leküldte tagjainak kiállításra szánt képeit, összesen 400 mű elhelyezésének gondja hárult rájuk. A megoldás az volt, hogy Pákei maga alakítsa át, tegye alkalmassá e célra az épületet. Így került a tóparti épület három emeleti termének mennyezetére a kettős üvegű felülvilágosító födém, mely a hatásos szórt fényt biztosította. Peielle Róbert saját magánvagyonából 800 koronával járult hozzá az építkezéshez. Ilyenformán lett ez az épület Kolozsvár első műcsarnoka, az ESZT működésének legmaradandóbb emléke, mely később a kolozsvári képzőművészeti főiskolának is hajlékot nyújtott.

A kiállítást a Mátyás-szobor fölavatásán is részt vevő Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter nyitotta meg, aki anyagilag is támogatta az ESZT-t. A vendégeket, köztük Jókai Mórt és ifjú feleségét, valamint a kiállításon műveivel és sze-

mélyesen is részt vett Fadrusz Jánost a tárlatvezetésre fölkért Peielle Róbert kalauzolta végig a termeken.

Alkony

■ Ilyen, szimbolikusan is tekinthető címmel, került be közgyűjteménybe Peielle Róbert egyetlen ismert képe. A festő idős édesanyját ábrázolja az erősen lepusztult, fényképezhetetlen festmény, egy ernyős lámpával megvilágított szobában.

Alkotója nem volt rászorulva a képeladásokra. Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság második és egyben utolsó kiállítása után mintegy harminc évig tárlatokon nem is jelentkezett. Munkáiról is csak címeik utáni felsorolásokból tudunk. Az ESZT 1902-es kiállításának katalógusa néhány tájképét és zsánerképét (*Cseresznyetolvaj, Alvó gyermek*) gyümölcs- és virágcsendéleteit és tanulmányfejeit említi. Az 1903-as tárlaton még Münchenben készült festményeivel volt jelen (*Mégis mozog a föld, Dachau asszony*) és kolozsvári tájak (*Fellegvári ház, Kálvária-templom, Szamosfalvi zsilip, Szamos-part*) frissebb termésével. (Magyar Polgár 1903. szept. 2. 197. sz. 1–3.)

Amikor a szecessziós törekvések úttörő angol mestere, Walter Crane az 1900-as év októberében végiglátogatta a kolozsvári alkotók műtermeit, a Sétatér utcai házban Peielle készülő képeinek vázlatait mutatta meg neki.

Milyen volt az a műterem, amit Crane is látott, arról épp abban az évben egy riportszerű leírás tájékoztatót.

„Művészlélekre valló ízléssel van berendezve. [...] Szeszélyes alakzatú helyiség, melynek szép, bizarr gótikus stílusú ablakai nyílnak az udvarra, s a falon a képek mellett vagy között mindenféle kis- és nagy műemlék, fegyverek és efféle díszítmények teszik érdekessé és változatosá az összbnyomást. [...] A művész különben a fafaragásban is bevégzett mester. Az atelier jobb oldalán egy nagyméretű ajtó van, melynek zseniális ornamentikai díszítését maga Peielle faragta ki.” (Újság 1900. febr. 16. 46. sz. 3.)

Ez az egykor mozgalmas, nagy belső terekkel tagolt ház és műterem az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság elenyészése után nagyon elcsendesedett. A festő visszavonulását és elmagányosodását bizonyosan az is okozta, hogy a művészetek megújulásai nem érintették meg. A kolozsvári művészközösségben egyre inkább félreszorult. Sok évig még említését is alig-alig találjuk a korabeli sajtóban.

Remeteségből az 1930-as évek derekán egykori pártfoglaltjának Gáll Ferencnek ösztökélésére mozdult ki. Gáll Ferenc (aki később François Gall néven lett Párizsban dolgozó, ismert nevű festő) sokat köszönhetett Peielle-nek. Ő biztatta a még teljesen tanulatlan kolozsvári születésű fiatalembert a művészpályára. Római tanulmányai után hazatérve Gáll a Sétatér utcai ház műtermében megfestette idősebb pártfogójának portréját. Mindeközben kitartó meggyőzéssel rábírta egy közös kiállításra. Így nyílt meg a kolozsvári Vármegyeház üvegtermében 1934. december 9–23-a között a 67 éves Peielle Róbert és a 23 éves Gáll Ferenc együttes tárlata. Peielle müncheni képeiből és későbbi munkáiból (*Monostori erdő*) állított ki, amelyhez a fiatal Gáll Ferenc nagy termékenységgel készült festményeiből társítottak. Utóbbiak között volt a frissen elkészült Peielle-portré is.

Ez a kettős kiállítás már rendhagyó volta miatt is érdemleges visszhangot keltett. Egy beszámoló főlemlegette Peielle szervezői és anyagi hozzájárulását az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság létrehozásához.

Mintha régmúlt idők kapuját nyitogatták volna. Kivételesen megnyílt a Peielle-ház délszaki növényekkel, szőnyegekkel díszített műterme is, ahol az idős művész megmutatta az ESZT 1902-es kiállításának katalógusát, „amelynek egy példányát – olvasható egy tudósításban – drága emlékként őrzi Peielle Róbert”. (Keleti Újság 1934. nov. 10. 259. sz. 7.)

Az *Alkony* című festmény, melyről fentebb szó volt, Gáll Ferenc ajándékként került az Erdélyi Nemzeti Múzeum tulajdonába. Ez 1940-ben történt, Roska Márton igazgatósága idején. (Beszerzési Napló IV/5191; mai leltári száma FD.525.)

Utoljára 1939 decemberében a kolozsvári Magyar Kaszinóban tizennyolc erdélyi festő és szobrász csoportkiállításán lehetett látni Peielle három festményét. Utána néma csend.

A frontátvonulás, a vagyonosabb polgári otthonok kifosztása nem kímélhette a Peielle-házat sem. A festő csak egy évvel élte túl a megváltozott időket. Mint a kolozsvári római katolikus Szent Mihály egyház halotti anyakönyvében olvasható, 1945. november 3-án hunyt el a Bartha Miklós utca 14. sz. alatt. (Matricula defunctorum 1942–55. 206. old.) November 5-én kísérték végső nyughelyére a Házsongárdi temetőbe. Özvegye elszegényesedését mutatja, hogy utóbb sírhelyük egy részét is el kellett adnia.

A hetvennyolc éves korában elhunyt festőre emlékezve az idős Kiss Mária, utolsó éveiben a kolozsvári Szent Kamill szeretetotthon lakója, elmondta, hogy a Sétatér utcai ház egy részét a festőtől, illetve özvegyétől, Valériától bérelték, később megvették. A Kiss család itt rendezte be gazdag óragyűjteményét, talán a legrangosabbat egész Erdélyben.

A Peielle-ház körüli szellemi séta – maga a Sétatér utca – Kolozsvár kultúrtörténetéhez is közelebb visz. Szemben a Peielle-házzal állott Veress Ferencnek, a fotóművészet európai hírű úttörőjének műterme és lakása. Itt nevelkedett fia, a festő Veress Zoltán, aki egy ideig ifjú feleségével, a szobrász Kozma Erzsébettel is itt lakott. Ennek a már az utca szövetéből eltűnt háznak a kertjében kapott helyet az a kis nyári lak, ahol a közel száz évet megélt polihisztor, Brassai Sámuel tartózkodott évente hónapokig. A közelében épült emeletes házban lakott ötven éven át a memorandista politikus és ügyvéd Aurel Isac, majd fia, a szimbolista költő és művészeti főfelügyelő Emil Isac. Emléktáblája szerint évek során megfordult benne Bogdan Petriceicu-Haşdeu, Ion Luca Caragiale, Gheorghe Coşbuc, Ady Endre.

Ugyanezen a soron vásárolt magának lakást és rendezett be műtermet Kőváry Endre, Kolozsvár sokat foglalkoztatott arcképfestője. Tanítványa, Marselek Endre is ugyanabban az utcában talált otthonra, miután apja a neves fényképész, Marselek Ferenc 1894-ben a Búza utcából a Sétatér utca 6. szám alatti családi házba költözött. A Pákei Lajos által épített Kereskedelmi Akadémia (ma a Műszaki Egyetem központi épülete), a Peielle-ház jobb oldali szomszédságában a kultúrtörténetnek abban az epizódjában érdekes, hogy dísztermében mutatták be 1894 májusában a Mátyás-szobor pályaműveit, mely látogatók százait vonzotta, s melynek nyertese a zsűri egyhangú döntése nyomán Fadrusz János lett.

Maga az utcanév a történelem sorsfordulóinak érzékletes leképezése. 1850: Sétatér utca, 1910: Bartha Miklós, 1919: Andrei Şaguna, 1940: Bartha Miklós, 1945: 1. Mai – Május 1, 1964: 1. Mai, 1990: Emil Isac.

